

LA SORTIDA DEL LABERINT: EL CAMÍ PER SUPERAR LA CRISI CREANT LLOCS DE TREBALL DECENTS

MIQUEL PUIG I RAPOSO, professor de teoria econòmica de la
Universitat de Barcelona

9 de febrer de 2015

L'atur és sens dubte el principal problema no només de la nostra economia, sinó de la nostra societat. Per aquest motiu resulta increïble que les nostres idees sobre les seves causes i sobre els seus remeis siguin tan poc consistents.

L'explicació més comunament acceptada per explicar el nivell d'atur actual (un 26% a Espanya, i només tres punts menys a Catalunya) recorre a la bombolla immobiliària, i, darrere d'ella, a la cobdícia i irresponsabilitat dels banquers i la liquiditat amb la qual les autoritats monetàries occidentals van inundar el món després de la crisi de les «punt com». Es tracta d'una explicació manifestament falsa. La liquiditat, la bombolla i la irresponsabilitat van afectar la major part del món occidental, des d' Austràlia fins als Estats Units passant, naturalment, per Europa. No obstant això, a Europa occidental l'atur només és aberrantment elevat a Espanya. El portuguès és alt perquè la seva economia s'ha acoblat a la nostra, i malgrat tot és nou punts inferior a l'espanyol; el tercer índex més gran és l'irlandès, quatre punts encara més avall. Així doncs, les causes de l'atur espanyol han de ser buscades no fora d'Espanya, sinó a dins.

És més, el nostre atur no només és excepcional en l'espai, sinó també en el temps. Fins a la Transició, l'escassetat de treballadors a les zones més dinàmiques (Catalunya, el País Basc i Madrid) era endèmica. No obstant això, des d'aquell moment, només quatre països occidentals han tingut alguna vegada una taxa d'atur superior al 15%: Finlàndia durant tres anys, arran de l'enfonsament del mercat soviètic; Portugal, a partir del 2012; Irlanda durant sis anys, i Espanya durant ni

més ni menys que vint-i-tres anys: dos de cada tres. Encara és més espectacular considerar quins països d'Europa occidental han superat en alguna ocasió la taxa d'atur del 20 %: només Espanya, però ni més ni menys que al llarg de dotze anys, un de cada tres. Aquests dotze anys s'agrupen en tres períodes (1984-1987, 1993-1997 i 2010-2013), però només l'últim té alguna cosa a veure amb la bombolla immobiliària.

Així doncs, hem d'abandonar l'explicació de la bombolla, de la liquiditat i dels banquers. Com explicar el nostre atur sense recórrer a aquests arguments?

Tenim massa atur perquè no creem suficients llocs de treball?

Podem intentar construir una explicació alternativa basant-nos en una hipòtesi aparentment evident: el nostre atur és massa elevat perquè la nostra economia no crea prou llocs de treball.

Malgrat la seva aparent robustesa, hem de descartar-la immediatament. Efectivament, entre 1994 i 2013 Espanya ha estat, precisament, una màquina de crear llocs de treball. Afanyem-nos a aclarir que estem comparant el nombre de persones ocupades en l'actualitat amb el nombre de les que ho estaven dinou anys abans, obviant, per tant, l'enorme creació de llocs de treball durant la febre constructora i la seva posterior destrucció. Afanyem-nos també a aclarir que prendre com a punt de partida de la comparació l'any 1994 té molt de sentit perquè es tracta del moment final de la crisi anterior (1992-1994), i, per tant, el període 1994-2013 representa la suma d'un llarg període expansiu (1995-2007) i d'un de contractiu (2008-2013): un cicle econòmic complet.

Doncs bé, entre 1994 i 2013 Espanya ha creat més llocs de treball que qualsevol altra economia, incloent-hi les que són molt més grans que ella, com Alemanya, el Regne Unit, França i Itàlia. En termes relatius, només Irlanda ha superat Espanya en capacitat de creació de llocs de treball.

Com és possible que, malgrat aquesta enorme creació de llocs de treball, encara tinguem tant atur?

Per la senzilla raó que molts d'aquests llocs de treball han estat ocupats per estrangers. De fet, més de la meitat. Ha passat el mateix a la resta de països europeus? No, en el període que estem considerant, la immigració només ha estat important

a Irlanda; per posar un exemple: per cada estranger que s'ha quedat a Alemanya, setanta ho han fet a Espanya.

Per què els immigrants han vingut a Espanya, i a Irlanda, i no a la resta d'Europa occidental? La resposta la podem trobar en els índexs de sobrequalificació laboral, que mesuren el percentatge de llocs de treball que estan ocupats per persones amb titulació que supera la requerida. Mentre els europeus es mouen entre el 10 % i el 20 %, els d'Espanya i Irlanda se situen en el 30 %.

En definitiva, tant a Espanya com a Irlanda hem creat molts llocs de treball per a estrangers. Només per a ells? A Espanya també per a un col·lectiu que, des del punt de vista que estem considerant, se'ls assembla: els mals estudiants. Així, descobrim que Espanya (aquest cop acompanyada de Portugal) ostenta els majors índexs d'abandonament escolar prematur, triplicant el 10 % comú a la major part dels països europeus.

Així doncs, hem de concloure que no tenim molt atur perquè no hàgim creat suficients llocs de treball, que els hem creat, sinó perquè hem creat llocs de treball que no s'ajusten a les expectatives dels nostres treballadors: hem enviat els nostres fills a estudiar, però seguim creant llocs de treball com si Espanya encara fos un país rural ple d'analfabets.

Arribats a aquest punt, forçós és concloure que la tan exigida, tan promesa i tan resistida flexibilització del mercat de treball, i concretament la reducció del cost de l'acomiadament, no té res a veure amb el nivell d'atur. Els empresaris no han tingut por de crear llocs de treball, el que passa és que han creat els que no convenia. Hi insistim una vegada més, no estem considerant els llocs de treball creats al caliu de la febre constructora: només estem considerant els que ara mateix estan ocupats. Doncs bé, són molts, però no són els adequats.

Per què creem llocs de treball inadequats?

Fins ara hem descobert que Espanya té un nivell d'atur peculiarment elevat, i que comparteix amb Irlanda diverses coses: a més de l'atur elevat (encara que no tant), sobrequalificació laboral i immigració. També comparteixen una altra cosa, molt important: es tracta de les dues úniques economies d'Europa occidental on la bombolla immobiliària va esdevenir una febre constructora; i això encara que

no fos en cap d'aquests dos països on el preu dels immobles va pujar més (sinó en el Regne Unit). Tant a Espanya com a Irlanda la construcció d'habitatges va superar els quinze habitatges per cada mil habitants i any a partir del 2003, mentre que a la resta d'Europa occidental es movia al voltant dels cinc habitatges. Ara bé, el paral·lelisme s'acaba aquí. Com que no disposem d'espai per justificar degudament aquesta afirmació, només cal dir que el caràcter del creixement espanyol i irlandès en la fase expansiva va ser molt diferent, com demostra l'observació que la productivitat (mesurada en termes de PIB per ocupat) va créixer a Irlanda entre 1994 i 2007 més que en cap altre país, mentre que a Espanya va descendir.

Així doncs, l'evolució espanyola és completament peculiar en el context europeu. Ara bé, al seu torn, l'evolució de les diferents comunitats autònomes espanyoles no és uniforme, i estudiar-ne les diferències ens ajudarà a comprendre per què Espanya crea, alhora, tanta ocupació i tant atur.

Comencem observant el creixement de l'atur en tres d'elles: el País Basc, Catalunya i les Balears. En relació amb el que tenien el 1994, l'atur el 2012 és més baix en la primera, més alt en la segona i molt més alt en la tercera. Aparentment, això semblaria indicar-nos que en la primera, i també en termes relatius, es van crear més llocs de treball que en la segona i en aquesta més que en la tercera. La realitat és exactament la contrària: prenent com a 100 el nombre d'ocupats el 1994, els ocupats a les Balears el 2012 eren 184; a Catalunya, 136, i al País Basc, «només» 126. Es tracta d'una casualitat? No. Si situem en un gràfic les comunitats autònomes en funció de l'evolució de la seva ocupació i del seu atur entre 1994 i 2012, observem que es disposen seguint aquesta relació: com més llocs de treball han creat, major el creixement de l'atur. Com podem explicar aquesta paradoxa?

Dues menes de creixement

Ens ajudarà a explicar la paradoxa anterior adonar-nos que hi ha dues maneres de créixer, que podem explicar mitjançant el recurs a sengles historietes. La primera es referiria a una economia turística, on el creixement s'aconsegueix a força d'atreure més turistes, que requereixen de més cambrers i més hotels. Els llocs de treball de cambrers atraurà immigrants, i, en la mesura que els autòctons rebutgin

aquesta feina (perquè és poc qualificada i perquè els immigrants deprimeixen el seu salari), observarem immigració, sobrequalificació, abandonament escolar i atur juvenil (ja que hi ha ofertes de treball per al mal estudiant i poques per al bo); la immigració exigeix construcció d'habitatges, que, sumada a la de nous hotels, exigeix encara més immigració (de paletes), cosa que implica encara més immigració, febre constructora i, quan finalitza la construcció, atur massiu.

Mentrestant, a l'altra economia, que és de tipus industrial, els empresaris lluiten a força d'automatitzar la producció o a força de tancar línies productives mentre potencien el disseny i la comercialització. En qualsevol de les dues alternatives, redueixen llocs de treball poc qualificats i creen llocs de treball qualificats, de manera que l'augment net és petit. Per aquests motius, no podem esperar ni immigració, ni altes taxes d'abandonament escolar prematur (perquè no es creen llocs de treball poc qualificats), ni atur (perquè no hi ha febres constructores), ni, finalment, sobrequalificació laboral.

Òbviament, aquestes caricatures només tenen alguna validesa en la mesura que expliquin les observacions reals. El cas és que ho fan. Per comprovar-ho, classifiquem les comunitats autònomes entre «industrials que s'industrialitzen» (aquelles en què el pes relatiu del VAB industrial supera el de la mitjana espanyola i és creixent en el període que considerem), les «industrials que es desindustrialitzen» (aquelles en les quals el VAB industrial supera la mitjana espanyola, però és decreixent en el període), les «turístiques» (aquelles en què el pes del turisme al PIB és similar al de la mitjana espanyola) i les «hiperturístiques» (aquelles en les quals és molt superior, que, de fet, vol dir que el triplica). Les primeres (el País Basc, Navarra, Aragó, Castella-Lleó, Cantàbria, Astúries i Galícia) se situen precisament en la banda baixa del gràfic: són aquelles que menys llocs de treball han creat, però també aquelles en què l'atur ha crescut menys. Les segones (Catalunya, el País Valencià i la Rioja) se situen immediatament per sobre: més creació de llocs de treball, però també més atur. Entre aquests dos grups se situa Navarra, una comunitat industrialitzada, però on el pes de la indústria ni augmenta ni disminueix en relació amb el conjunt espanyol en el període considerat. Les tres comunitats «industrialitzades que es desindustrialitzen» són també turístiques, així com Múrcia i Andalusia, les quals se situen immediatament per sobre. Finalment, en l'extrem superior, amb les majors taxes de creixement de l'ocupació i també d'atur se situen les comunitats «hiperturístiques» (les Balears i les Canàries).

Si considerem que Espanya es troba en un laberint perquè els seus esforços per crear llocs de treball desemboquen en més atur, podem considerar que les primeres comunitats autònomes estan a la porta del laberint, les segones al centre, la resta de «turístiques» més en el seu interior i, finalment, les «hiperturístiques» al fons del laberint. D'entre les comunitats que hem considerat «industrialitzades que es desindustrialitzen» només una (el País Basc) està fora del laberint perquè ha aconseguit reduir el nombre d'aturats que tenia el 1994; és significatiu comprovar que es tracta de la comunitat autònoma que és alhora la més industrialitzada i aquella en què el pes de la indústria ha crescut més. Resulta també significatiu observar que, excepte Irlanda i Portugal, les altres dotze economies de l'Europa occidental no es troben dins del laberint, sinó al voltant de la seva sortida.

Així doncs, les observacions de les variacions d'ocupació i atur a les diferents comunitats autònomes semblen confirmar que la paradoxa es deu a la coexistència de dues formes de creixement, que d'una manera simplista hem anomenat respectivament «industrial» i «turístic». Com més «industrial», menor creació de llocs de treball i menor creixement de l'atur; com més «turístic», més de les dues coses.

Afanyem-nos a assenyalar el que distingeix un tipus de creixement de l'altre: que el primer consisteix a replicar activitats que es realitzen amb mà d'obra poc qualificada i que el segon consisteix a innovar les activitats productives, cosa que requereix mà d'obra qualificada. El nostre turisme, malauradament, forma part del primer tipus d'activitats.

En definitiva, tot i haver creat molts llocs de treball, tenim molt atur perquè els que hem creat han estat ocupats en una alta proporció per estrangers, i això ha estat així perquè un component molt important del nostre model productiu es basa en el turisme.

Ara bé, podem contrastar fins a quin punt els llocs de treball creats pel turisme han estat ocupats per estrangers? L'examen de les xifres d'afiliats a la Seguretat Social ocupats és concloent: en el que va de segle, les tres activitats que més llocs de treball han creat han estat les turístiques (restauració i hostaleria, agències de viatges, transport de passatgers, espectacles, etc.), el comerç (que depèn críticament del turisme) i el servei domèstic. Doncs bé, el creixement del nombre d'estrangers ocupats en els dos primers epígrafs coincideix amb el creixement del nombre d'ocupats: tots han estat ocupats per estrangers.

Implicacions pràctiques

Fins ara hem vist que el creixement basat en el turisme ha creat molts llocs de treball, però també molt atur. Un examen d'altres xifres ens porta a la conclusió que existeix també una elevada correlació entre el tipus de creixement i els següents elements:

- L'evolució de la renda *per capita*: per exemple, les dues úniques comunitats autònomes que han perdut posicions significativament en el conjunt espanyol són les Balears (que ha passat de la primera a la setena) i les Canàries, mentre que el País Basc escalava fins a la primera posició.
- La taxa d'abandonament escolar prematur (el 2009, les Balears, amb un 41 %, tenien la major taxa d'Europa, mentre que Catalunya tenia el 32 % i el País Basc, el 16 %).
- La immigració (a les Balears la població estrangera representa el 22 %; a Catalunya, el 16%, i al País Basc, el 7%).

La dependència del turisme explica, doncs, per què Espanya està ficada en un laberint: com més llocs de treball crea, més atur genera, i això perquè els llocs de treball són poc atractius per als espanyols i, per tant, són ocupats per immigrants i, a més, perquè exigeixen una construcció que, un cop finalitzada, genera atur.

En els últims trenta anys, Espanya ha tractat de combatre l'atur a força de dues fórmules: flexibilitzar el mercat laboral perquè l'ocupació fos més precària i atreure més turistes. L'anàlisi que hem realitzat mostra per què aquesta fórmula no només no resol el problema, sinó que l'agreuja: ens endinsa en el laberint, en direcció a les comunitats autònomes més dependents del turisme, i ens allunya de la sortida, que es troba en direcció contrària.

La solució al nostre problema de l'atur es pot resumir mitjançant un eslògan: més indústria i millor turisme.